

แนวคิดคู่ตรงข้ามในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท
A CONCEPT OF OPPOSITE PAIRS IN THE PAIRS CHAPTER
OF DHAMMAPADA COMMENTARY

อภิญฺญวณฺณ โปธิสําน
มหาวิทฺยาลัยมหาสารคาม

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดคู่ตรงข้ามในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท ใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและวิเคราะห์ตีความข้อมูลจากเรื่องเล่า 14 เรื่องในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท จากนั้นนำเสนอข้อมูลในรูปแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า คู่ตรงข้ามตามแนวพุทธสื่อความในแง่เป็นหลักคิดเบื้องต้นที่ก่อให้เกิดพุทธศาสนา สิ่งหมกกลับไปกลับมาตามโลกที่ผู้เกี่ยวข้องต้องเข้าใจและรู้เท่าทัน วิธีการสอนธรรมอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า และจริยศาสตร์ทางสายกลางและวิภาวาทเพื่อเป้าหมายทางปฏิบัติ คู่ตรงข้ามในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท ถูกแบ่งออกเป็นประเภทแนวคิดได้หลายประเภท และมีลักษณะพื้นฐานแนวคิดเป็นสิ่งตรงข้ามกันเชิงแนวคิดหรือเนื้อหาเป็นสิ่งพึ่งพาอาศัยกันเป็นอยู่ เป็นไป และใช้ประโยชน์กัน เป็นสิ่งสลับกันไปมาเชิงเปลี่ยนแปลงสถานะหรือสภาพได้ และเป็นจริยศาสตร์เชิงปฏิบัติแบบวิภาวาทและทางสายกลาง

คำสำคัญ : แนวคิดคู่ตรงข้าม, ยมกวรรค, อรรถกถาธรรมบท

Abstract

This article of research aims to study the conceptual problems and problem-solving methods in the pair chapter of Dhammapada Commentary, by using methods of gathering the data from the related documentaries and research works and analyzing and interpreting the data from the Pair Chapter of Dhammapada Commentary and then presenting the data in the form of

analytical description. The results of study reveal that the Buddhist opposite pairs have the meanings as a primary principle to create Buddhism, as a thing to spin back along the stream of the world, as a method of the Buddha's teaching of the Dhamma and as middle-way and avabhajjavada ethics for the purpose of practice. The opposite pairs in the Pair Chapter of Dhammapada Commentary have been divided into many types of concept, and have the fundamental characteristics of concept as an opposite thing in the concept or content, as a thing depending on each other in living, being possible and making the usage of each other, as a thing to spin back in change of the status or condition, and as practical ethics of vibhajjavada and middle way.

Keywords: Concept of Opposite Pairs, Pair Chapter, Dhammapada Commentary

บทนำ

อรรถกถาธรรมบทได้พูดถึงเนื้อหาว่าด้วยสิ่งคู่ตรงข้าม (ยมกะ) ใน “ยมกวรรค” ด้วยจำนวนเรื่องเล่าถึง 14 เรื่องเพื่อบ่งอธิบายพระคาถาธรรมบทสั้น ๆ ที่มีสาระว่าด้วยสิ่งคู่ตรงข้ามเช่นกันให้แจ่มแจ้งด้วยบุคคลาธิษฐาน เรื่องที่เล่าและสาระสื่อสะท้อนถึงความขัดแย้งและความตรงข้ามกันแห่งแนวคิดหรือเนื้อหาเชิงมโนทัศน์ผ่านตัวละครต่าง ๆ แต่ละตัวในแต่ละเรื่องเล่า นั้น ๆ ซึ่งก็จะมี การต่อสู้ดิ้นรนกัน ในบางอย่าง มีความแตกแยกกันในบางประการ ที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกันขึ้น จนต้องนำไปสู่การแก้ปัญหาความขัดแย้งนั้น ๆ โดยพระพุทธรเจ้าและพระสาวก การต่อสู้ดิ้นรนหรือความแตกแยกนั้น ๆ ก็แสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างระบบคุณค่าที่แตกต่างกัน (สมเกียรติ ตั้งนโม, 2559) คู่ตรงข้ามในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบทที่อาจเห็นได้ ก็เช่น ความคิดชั่วกับความดี การจงใจกับการไม่จงใจ การแตกความสามัคคีกับความสามัคคี ผู้มีจิตไม่มั่นคงกับผู้มีจิตมั่นคง ผู้ไม่ควรนุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์กับผู้ควรนุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ จิตที่ไม่ได้รับการอบรมกับจิตที่ได้รับการอบรม (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การศึกษาวิจัยเรื่องนี้โดยตรงจะทำให้มองเห็นแนวคิดได้ชัดเจนว่า คู่ตรงข้ามในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบทนั้น มีความหมายว่าอย่างไร มีประเภทแห่งแนวคิดคู่ตรงข้ามเป็นอย่างไร และมีลักษณะพื้นฐานแห่งแนวคิดคู่ตรง

ข้ามเป็นอย่างไร จึงนับเป็นเรื่องที่น่าสนใจที่จะทำการศึกษา ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงมีความสนใจจะศึกษาวิเคราะห์ “แนวคิดคู่ตรงข้ามตามแนวพุทธ” ตามที่ปรากฏในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท (ธัมมปทัฏฐกถา) เพื่อค้นหาความหมาย ประเภทแนวคิด และลักษณะพื้นฐานของแนวคิดของคู่ตรงข้าม และเขียนนำเสนอผลการศึกษาออกมาอย่างเป็นระบบ อันจะทำให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวិชาธรรมบทศึกษา (Dhammapada Studies) ในอนาคตต่อไปได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดคู่ตรงข้ามในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านข้อมูล

เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) ที่มีขอบเขตจำกัดเนื้อหาอยู่เฉพาะในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบทเท่านั้น ซึ่งพูดถึงสิ่งคู่ตรงข้ามแบบเล่าเรื่องทำนองชาดกจำนวน 14 เรื่อง ประกอบด้วย 1) เรื่องเล่าพระเจ้าจุฑบาลเถระ (จุฑบาลตถาคต) 2) เรื่องเล่ามัญญกุนทลี (มัญญกุนทลิวตถุ) 3) เรื่องเล่าพระติสสเถระ (ติสสเถรวตถุ) 4) เรื่องเล่าความเกิดขึ้นของกาลียกษิณี (กาลียกษิณียา อุปตติวตถุ) 5) เรื่องเล่าพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพี (โกสมพิทตถุ) 6) เรื่องเล่าจุลกาลและมหากาล (จุลกาลมหากาลตถุ) 7) เรื่องเล่าเทวทัต (เทวตตตตตถุ) 8) เรื่องเล่าสัญญาชัยปริพาชก (สญชยวตถุ) 9) เรื่องเล่าพระนันทเถระ (นันทเถรวตถุ) 10) เรื่องเล่านายจุนท สุกริก (จุนทสุกริกวตถุ) 11) เรื่องเล่าธัมมิกอุบาสก (ธัมมิกอุปสกวตถุ) 12) เรื่องเล่าพระเทวทัต (เทวตตตตตถุ) 13) เรื่องเล่าสุนนาเทวี (สุนนาเทวีวตถุ) และ 14) เรื่องเล่าพระภิกษุ 2 สหาย (เทวสหายภิกษุวตถุ) โดยการอ้างอิงที่มาของข้อมูลหลัก ใช้คัมภีร์ “ธัมมปทัฏฐกถา (ปฐโม ภาค)” ฉบับบาลีอักษรไทยของมหาจุฬาราชวิทยาลัยเป็นหลักอ้างอิง ใช้ “พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 1” ของมหาจุฬาราชวิทยาลัยประกอบการแปลบาลีออกเป็นภาษาไทย

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

เน้นไปที่ “แนวคิดคู่ตรงข้ามตามแนวพุทธ” ที่วิเคราะห์และตีความได้จากเรื่องเล่า 14 เรื่องตามที่ปรากฏในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท ดังที่กล่าวแล้วนั้น

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงสำรวจและวิเคราะห์ตัวบทที่เป็นเรื่องเล่า 14 เรื่องใน ยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท ที่ว่าด้วย “สิ่งคู่ตรงข้าม” (ยมกะ) โดยมีขั้นตอนการวิจัย ประกอบด้วย

1. ขั้นรวบรวมข้อมูล เป็นการรวบรวมข้อมูลโดยอ่านข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) คือ ยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท เพื่อหาประเด็นว่าด้วยแนวคิดคู่ตรงกันข้าม และอ่าน ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) คือ หนังสือ ตำรา งานวิจัย และบทความที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำ ข้อมูลมาช่วยสนับสนุนและตีความแนวคิดคู่ตรงข้ามให้มีรายละเอียดและมีเหตุผลยิ่งขึ้น

2. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการ 1) จัดระบบข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้จากการอ่านสำรวจข้อมูล แล้วนั้น ๆ มาทำการแยกประเภทตามเนื้อหาที่ได้กำหนดประเด็น ๆ เอาไว้ และ 2) วิเคราะห์ และตีความข้อมูลที่ว่าด้วยแนวคิดคู่ตรงข้ามตามที่ปรากฏในเรื่องเล่า 14 เรื่องของยมกวรรค แห่งอรรถกถาธรรมบท ตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้

3. ขั้นนำเสนอข้อมูล เป็นการเขียนนำเสนอรายงานการศึกษาวิจัยในรูปแบบพรรณนา วิเคราะห์เชิงคุณภาพ โดยใช้ข้อมูลที่ได้จากการอ่านสำรวจยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบทเป็น หลัก ใช้ข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มาช่วยสนับสนุนและตีความเท่าที่จำเป็น

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัย “แนวคิดคู่ตรงข้ามในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท” ผู้เขียนได้ พบแนวคิดคู่ตรงข้ามเป็นมโนทัศน์เชิงพุทธ ที่ว่าด้วยความหมาย ประเภทแนวคิด และลักษณะ พื้นฐานแนวคิดของคู่ตรงข้าม ดังนี้

1. ความหมายของ “คู่ตรงข้าม”

คำว่า “คู่ตรงข้าม” ในภาษาไทย ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “opposite pair” หรือ “binary opposition” ซึ่งคำ ๆ นี้หมายถึงสิ่งถึงสิ่ง 2 สิ่งที่มีลักษณะตรงข้ามกันในแบบต่างฝ่าย ต่างพวกกันหรือมีความหมายต่างกัน แต่ว่าทั้ง 2 สิ่งนั้นก็ยังมีลักษณะคล้ายคลึงกันหรือมีความสัมพันธ์กันในเชิงโครงสร้าง เนื้อหา หรือแนวคิด โดยเป็นคำที่มักใช้สื่อถึงคู่แห่งคำพูดหรือแนวคิดที่มีความหมายตรงข้ามกัน แต่มีความสัมพันธ์กัน โดยเป็นระบบคิดที่ทำให้สิ่งตรงข้ามกัน ทางทฤษฎี 2 สิ่งได้รับการนิยามความหมายให้แตกต่างกันในทางภาษาและความคิดได้ ผ่านการ

เปรียบเทียบความคิดระหว่างคำพูดทั้ง 2 ที่มีนัยแตกต่างในเชิงสัมพัทธ์กัน เช่น เปิดกับปิด ขึ้นกับลง ขวากับซ้าย เป็นต้น (Wikipedia, 2559)

แฟร์ดีน็อง เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure) นิยามคู่ตรงข้าม (Binary opposition) ว่าเป็นมรรควิธีที่จะทำให้หน่วยภาษาต่าง ๆ ในทางการสื่อความหมาย มีคุณค่า หรือมีความหมายขึ้นมาได้ โดยแต่ละหน่วยภาษา จะถูกนิยามให้มีค่าความหมายขึ้นมาได้ ก็ต้องกระทำผ่านการกำหนดตัดสินกัน 2 ฝ่ายด้วยคำพูดอีกคำหนึ่งตรงข้ามกัน คู่ตรงข้ามในทาง ภาษาและความคิด ก็เช่น สามีกับภรรยา ถือเป็นภาษาที่ใช้สื่อสารกันได้ระหว่างบุคคล แต่คำทั้ง 2 นี้ก็มีความคิดที่สื่อออกมาในความสัมพันธ์กันได้ในแง่ว่า สามีคือชายผู้เป็นคู่ครองของหญิง และภรรยาคือหญิงผู้เป็นคู่ครองของชาย สิ่งคู่ตรงข้ามกันจึงมิใช่เป็นความสัมพันธ์แบบขัดแย้ง กัน แต่ว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างในฐานะเป็นองค์ประกอบของกันและกันในการสร้างความ เข้าใจความหมายระหว่างกันขึ้นได้ชัด เพราะแนวคิดคู่ตรงข้ามเป็นพื้นฐานเบื้องต้นใน ระบบการสื่อสารทางภาษาและระบบคิดทางปรัชญาตะวันตกทั้งหมด และใช้ความตรงข้ามของ สรรพสิ่งและวิธีการเชิงนิเสธ เป็นเครื่องมือของการนิยามความหมายให้เกิดมีขึ้นได้ เหตุว่าคำ หรือแนวคิดต่าง ๆ ในทางภาษา จะไม่สื่อถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งในเชิงโนทัศน์โดยตัวมันเองได้เลย แต่ พวกมันจะสื่อความหมายได้ชัด ก็ต่อเมื่อถูกโยงไปสัมพันธ์กับคำหรือแนวคิดอื่น ๆ โดยผ่าน ระบบความต่างกันที่ตรงข้ามกันของพวกมัน และจะเข้าใจความหมายของกันชัด หากว่า เข้าใจหรือรู้สิ่งที่ตรงข้ามกับมันได้เสียก่อน เช่น “ใช่” (ใช่ เป็นภาษาที่ใช้สื่อสาร แต่ก็มีความคิด ในแง่เป็นการยืนยันสิ่งใดสิ่งหนึ่งในการสื่อสาร) จะเข้าใจได้ชัด เมื่อโยงไปสัมพันธ์กับคำหรือ แนวคิดตรงข้ามกันว่า “ไม่ใช่” (ไม่ใช่ เป็นภาษาที่ใช้สื่อสาร แต่ก็มีแนวคิดในแง่เป็นการปฏิเสธ สิ่งใดสิ่งหนึ่งในการสื่อสาร) เป็นต้น (สมเกียรติ ตั้งนโม, 2559)

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น จึงทำให้มองเห็นความหมายได้ว่า คู่ตรงข้าม ว่าโดย แนวคิดทั่วไป จะเกี่ยวข้องกับแนวคิดที่แบ่งแยกให้เป็นสองหรือเป็นคู่ (binary) ของการมอง แบบเป็นบวก (positive) กับเป็นลบ (negative) ใช่ (yes) กับไม่ใช่ (no) และอื่น ๆ อยู่เสมอ ๆ แต่กระนั้นคู่ตรงข้ามในเชิงโนทัศน์ ก็จะมีสัมพันธ์กันเชิงโครงสร้าง เนื้อหา หรือแนวคิดในการ ช่วยให้เข้าใจความหมายระหว่างกันชัดขึ้นได้

ในทางพุทธศาสนา “คู่ตรงข้าม” ไม่ได้ถูกใช้สื่อความหมายโดยรูปศัพท์ทางวิชาการนี้ โดยตรง แต่กระนั้นคู่ตรงข้ามเชิงความหมายหรือแนวคิดก็สามารถพบเจอได้ผ่านการสำรวจ

สาระจากพุทธประวัติและหลักคำสอนสำคัญ ๆ ของพุทธศาสนาได้ เช่น ถ้าบุคคลทำการสำรวจ ก็จะมีพบเห็นคำต่าง ๆ ได้ ไม่ว่าจะเป็นการเกิดกับการตาย จุดวิญญานกับปฏิสนธิวิญญาน บุญกับบาป สุขกับทุกข์ มีลาภกับเสื่อมลาภ มียศกับเสื่อมยศ สรรเสริญกับบิณฑา โลกนี้กับโลกหน้า สวรรค์กับนรก โลภียะกับโลภุตระ เป็นต้น ในแง่เป็นคู่ตรงข้ามในความสัมพันธ์เชิงเปรียบเทียบกันได้ คู่ตรงข้ามต่าง ๆ นั้นถูกนำมาใช้ในพุทธศาสนา ก็เพื่อสื่อความหมายตามแนวคิดพุทธในบางแง่ ดังนี้

1. คู่ตรงข้าม สื่อถึง “หลักคิดเบื้องต้นที่ก่อให้เกิดพุทธศาสนา” โดยความหมายนี้จะมียเป็นหลักคิดเชิงปฏิบัติตามที่เจ้าชายสิทธัตถะทรงใช้เป็นแนวปฏิบัติเพื่อทำให้เกิดความเป็น “พุทธะ” (ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน) ขึ้นในพระองค์ได้ในที่สุด และชาวพุทธก็อาจนำความหมายคู่ตรงข้ามเช่นนี้มาใช้เป็นหลักคิดเชิงปฏิบัติเพื่อทำตนให้มีความเป็นพุทธะเกิดขึ้นในตนได้เช่นกัน ความหมายชัดเจนจากนวนัยของเรื่องราวในพุทธประวัติ ตอนที่เจ้าชายสิทธัตถะได้ทอดพระเนตรเห็นเทวทูต 4 ระหว่างทางที่เสด็จพระพาสพระราชอุทยาน จนทำให้ทรงมองเห็นด้วยปัญญาของพระองค์เองว่า “สรรพสิ่งย่อมมีของที่เป็นคู่ตรงข้ามกัน” อันถือเป็น “หลักคิดเบื้องต้นที่ก่อให้เกิดพุทธศาสนา” ได้ คือ ภาพการเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย และสมณะ ทั้ง 4 ภาพ ของเจ้าชายสิทธัตถะนั้น ได้ทำให้พระองค์ทรงเกิดมี “ดวงตาเห็นธรรม” อันหมายถึงการมีโลกทัศน์ที่เปลี่ยนไปจากเดิมเกิดขึ้น ทั้งนี้ก็เพราะว่าเจ้าชายอาจทรงเป็นคนช่างคิดและช่างสังเกต อุปนิสัยเช่นนี้ทำให้พระองค์ทรงครุ่นคิดและตั้งคำถามเกี่ยวกับธรรมชาติชีวิตที่ทรงมองเห็นเช่นนั้นว่า “ทำไมหนอคนเรา เมื่อเกิดมาแล้วจึงต้องแก่ชรา เจ็บป่วย แล้วก็ตายด้วย มีทางไหมหนอที่จะไปพ้นจากธรรมชาติที่วุ่นนี้...” (สมภาร พรหมทา, 2549) และขณะทรงครุ่นคิดอยู่ ก็ทำให้พระองค์ทรงมองเห็นเป็นหลักคิดขึ้นว่า “ธรรมดาสสิ่งทั้งหลายย่อมมีของคู่กันตรงข้ามกัน เช่น มีมืดก็มีสว่าง มีโรคร้ายก็มีโอสถสำหรับรักษา...โดยนัยเดียวกันนี้ เมื่อมีภาวะที่เป็นความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็น่าจะมีภาวะที่ตรงข้ามกัน คือ ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย (ด้วยเช่นกัน)...” หลักคิดที่ว่าด้วย “สรรพสิ่งย่อมมีสิ่งของเป็นคู่ตรงข้ามกัน” ดังนี้ ถือเป็นจริงสำหรับนำทางให้เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวชเพื่อแสวงหาสิ่งที่อยู่ตรงข้ามกับข้อเท็จจริงที่ทรงมองเห็น จนค้นพบและตั้งพุทธศาสนาขึ้นในที่สุด สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมมจรญาณวโรรส ก็ทรงมองเห็นเช่นกันว่า จุดสำคัญอันทำให้เกิดพุทธศาสนาขึ้นได้ในที่สุดนั้น ก็คือ การที่เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกนอกพระราชวังไปทรงพบเห็นเทวทูต 4 ซึ่งถือเป็น “จุดเปลี่ยนหรือ

จุดพลิก พลัน” (Turning point) ที่สำคัญ จนนำไปสู่การครุ่นคิดและทรงมองเห็น “สิ่งคู่ตรงข้าม (ในสรรพสิ่ง)” ของเจ้าชายขึ้นได้ว่า “ธรรมดาสภาวะทั้งหลายย่อมมีของที่มีเข้าศึกษกันแก่กัน เช่น มีร้อนก็มีเย็นแก่ มีมืดก็มีสว่างแก่...” (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา วชิรญาณวโรรส, 2551) และก็นำไปสู่การตัดสินใจเสด็จออกผนวช จนทำได้ตรัสรู้เป็น “สัมมาสัมพุทธะ” และทรงตั้งพุทธศาสนาขึ้นในที่สุด ด้วยเหตุนี้ จึงถือได้ว่า คู่ตรงข้ามที่เจ้าชายสิทธัตถะทรงมองเห็นเป็น “หลักคิดเบื้องต้นที่ก่อให้เกิดพุทธศาสนา”

2. คู่ตรงข้าม สื่อถึงสิ่งหมุนกลับไปกลับมาตามโลกที่ผู้เกี่ยวข้องต้องเข้าใจและรู้เท่าทัน โดยความหมายนี้จะมีความหมายเชิงเป็นสิ่งตรงข้ามที่หมุนกลับไปกลับมาได้ตามกระแสโลก ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในโลกธัมมสูตร อังคุตตรนิกายว่า “ภิกษุทั้งหลาย โลกธรรม 8 นี้แล ย่อมหมุนกลับไปมาตามโลก และโลกก็หมุนกลับไปมาตามโลกธรรม 8 ประการนี้ คือ มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์ ธรรมเหล่านี้ในหมู่มนุษย์ล้วนไม่เที่ยงแท้ ไม่มั่นคง มีการแปรผันกลับไปกลับมาได้เป็นธรรมดา” (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ผู้ที่ต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งคู่ตรงข้าม ซึ่งเรียกว่า “โลกธรรม 8” เช่นนี้ จะต้องเข้าใจธรรมดาของพวกมันอย่างถ่องแท้ และต้องรู้เท่าทันภาวะของพวกมันอย่างมีสติ ไม่ประมาท เพื่อว่าพวกมันจะไม่เข้ามาครอบงำจิตใจ จนทำร้าย-ทำลายตนในเพราะเหตุแห่งความยินดีหรือยินร้ายต่อพวกมันได้

3. คู่ตรงข้าม สื่อถึงวิธีการสอนธรรมอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า โดยความหมายนี้จะมีความหมายในแง่ว่าเป็นวิธีการอธิบายธรรมของพระพุทธเจ้าอย่างหนึ่ง โดยพระพุทธองค์จะทรงใช้สิ่งคู่ตรงข้ามกันนั้น ๆ มาเปรียบเทียบเชิงสัมพัทธ์กันเพื่อให้ผู้รับฟังธรรมได้เข้าใจธรรมะที่ทรงต้องการสื่อสารนั้น ๆ ได้ง่ายขึ้น ดังจะเห็นความหมายได้จากสาระว่า ในพระคาถาธรรมบทและอรรถกถาธรรมบท จะมีวรรคที่ชื่อว่า “ยมกวรรค” อยู่ ซึ่งแปลว่า “หมวดที่ว่าด้วยธรรมหรือสิ่งคู่ตรงข้ามกัน” โดยธรรมหรือสิ่งคู่ตรงข้ามกันต่าง ๆ ก็จะถูกนำมารวมไว้ในที่เดียวกันในวรรคชื่อนี้ ทั้งนี้เพื่อแสดงธรรมะที่ตรงข้ามกันนั้น ๆ ให้เป็นที่เห็นชัดเชิงมโนทัศน์ได้ เช่น ความคิดชั่วมกับความคิดดี การจงเวิ้งกับการไม่จงเวิ้ง การแตกความสามัคคีกับการมีความสามัคคี ผู้มีจิตมั่นคงกับผู้ไม่มั่นคง เป็นต้น และเมื่อมีบทธรรมในเรื่องหนึ่งอยู่ ก็จะมีธรรมบทอีกเรื่องหนึ่งตามมา ทั้งนี้ก็เพื่อแสดงถึงความตรงข้ามกันเอาไว้ให้เห็นได้ชัด บางเรื่องมีบทธรรม 2 บท ก็จะมีมีความหมายตรงข้ามอยู่ด้วยกันในบทธรรมนั้น ๆ เช่น เนื้อความ

ในธรรมบทว่า “เวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร” เป็นต้น (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ด้วยเหตุนี้ คู่ตรงข้ามจึงถือเป็นพุทธวิธีแห่งการใช้ปัญญาของพระพุทธเจ้าอย่างหนึ่งในการสอนธรรมะด้วยพระมหากรุณาธิคุณต่อผู้คนที่ทั้งหลาย ผ่านการแสดงเทศนาธรรมต่างกรรม ต่างวาระ ต่างบุคคล และต่างภูมิปัญญาของผู้รับธรรมะนั้น ๆ โดยทรง “นำหัวข้อธรรมหรือบทธรรมหนึ่ง ๆ มาแล้ว ก็ทรงนำ(หัวข้อธรรมหรือ)บทธรรมอีกอย่างหนึ่งมาประกอบเทียบเคียงไว้ เพื่อจะให้ผู้รับฟังที่มีความแตกต่างระดับสติปัญญาบารมีเข้าใจได้ง่าย เป็นการพัฒนาการรู้ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงต้องการให้ผู้ฟังพัฒนาความดีให้สูงขึ้นตามลำดับ” (สุขพัฒน์ อนนท์จารย์, 2557) จึงนับเป็นพระปัญญาอันชาญฉลาดของพระพุทธเจ้า ที่ทรงเข้าใจคู่ตรงข้ามในเชิงมนโถกสนธิ จึงทรงนำมาตรัสเพื่อนำเสนอธรรมะหรืออภิปรายธรรมะให้ผู้อื่นได้เข้าใจได้ เป็นการถ่ายทอดธรรมะจากสิ่งที่เข้าใจได้ยากให้เป็นสิ่งที่เข้าใจได้ง่าย และถือเป็นพุทธวิธีสอนธรรมอย่างง่าย ๆ วิธีการหนึ่งของพระพุทธเจ้าโดยแท้

4. คู่ตรงข้าม สื่อถึงจริยศาสตร์ทางสายกลางและวิภาษวาทเพื่อเป้าหมายทางปฏิบัติ โดยความหมายนี้จะมีความหมายเชิงเป็นจริยศาสตร์ตามแนวทางสายกลางและวิภาษวาทซึ่งจะไม่มีลักษณะสุดโต่งทางแนวคิดและแนวปฏิบัติแบบแ่งเดียว-อย่างเดียวตายตัว แต่จะมีลักษณะที่แยกแยะแบบวิภาษวาทเสียก่อนว่า ธรรมนั้น ๆ เป็นคู่ตรงข้ามแบบใด จึงค่อยปฏิบัติให้เป็นไปแบบเป็นกลางต่อเรื่องนั้น ๆ หรือสิ่งนั้น ๆ ทั้งนี้ก็เพื่อเป้าหมายทางการปฏิบัติที่เหมาะสม ควร โดยคู่ตรงข้ามที่ถูกกล่าวไว้ ก็จะมีหลายแบบ เช่น (1) คู่ตรงข้ามบางคู่มีแนวคิดให้เลือกฝ่ายดี เป็นบวก ในการปฏิบัติตน เช่น ความซื่อสัตย์กับความดี นรกกับสวรรค์ (2) คู่ตรงข้ามบางคู่มีแนวคิดให้ใช้คู่ตรงข้ามเป็นหลักส่งเสริมกันเพื่อการก้าวไปสู่ภาวะที่ดีกว่า เช่น อุบัติสสะกับโกลิตะ (3) คู่ตรงข้ามบางคู่มีแนวคิดให้ฝ่ายดี เป็นบวก ได้คบหากับฝ่ายไม่ดี เป็นลบ เพื่อการช่วยเหลือให้ดีขึ้นจนกลายเป็นบวกขึ้นได้ในที่สุด เช่น พระพุทธเจ้ากับพระนันทะ พระพุทธเจ้ากับพระเทวทัต พระพุทธเจ้ากับองคุลิมาล (4) คู่ตรงข้ามบางคู่มีแนวคิดให้รวมคู่ตรงข้ามเป็นหนึ่งเดียวอย่างสมดุล มิให้มีการแบ่งแยกแตกกันจนเป็นฝักเป็นฝ่าย เช่น สามีกกับภรรยา พระวินัยธรกับพระธรรมกถึกในวัดโสมมิตราราม เมืองโกสัมพ์ (5) คู่ตรงข้ามบางคู่มีแนวคิดให้ทั้งคู่ตรงข้ามที่เป็นข้อปฏิบัติแบบสุดโต่งทั้ง 2 แนวทางเสีย แล้วสร้างข้อปฏิบัติแนวทางใหม่แบบเป็นกลางขึ้นให้เป็นแนวปฏิบัติขึ้นแทนที่ทั้งสองแนวนั้น เช่น กามสุขัลลิกานุโยคกับอัตตกิลมถานุโยค ที่ต้องถูกหลีกเลี่ยง แต่ให้ปฏิบัติแบบมัชฌิมาปฏิปทาแทน (6) คู่ตรงข้ามบางคู่มีแนวคิดทำตนให้อยู่

เหนือภาวะคู่ตรงข้ามแบบไม่ยึดมั่นถือมั่น จึงจะนับว่าดีโดยสมบูรณ์แบบ เช่น การทำตนให้อยู่เหนือบุญและบาปเพื่อบรรลุนิพพานของพระอรหันต์ คู่ตรงข้ามที่กล่าวมาแล้วนั้น ๆ เป็นหลักจริยศาสตร์ทางสายกลางและวิภาษวาทเพื่อเป้าหมายทางปฏิบัติแบบเป็นกลางและแยกแยะในความหมายเชิงมโนทัศน์พุทธ

2. ประเภทแห่งแนวคิดคู่ตรงข้ามในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท

เมื่อวิเคราะห์และตีความเรื่องเล่าจำนวน 14 เรื่องในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท ก็จะพบประเภทแห่งแนวคิดคู่ตรงข้ามได้หลายประเภทด้วยกัน ซึ่งผู้เขียนจะจำแนกออกเป็นประเภท ๆ ให้เห็นได้ ดังนี้

2.1 ประเภทคู่แห่งชั่วกับดีและทุกข์กับสุขที่ต้องเลือกฝ่ายดี เป็นประเภทแนวคิดที่ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าพระจักขุบาลเถระ (พระพุทโธสาจารย์, 2541) และเรื่องเล่ามัญญกณฺโฑลี โดยสื่อให้เห็นเป็นประเภทแนวคิดได้ว่า การที่หมอตาทหรือจักษุแพทย์ในอดีตชาติ มีจิตใจคิดชั่วหรือคิดไม่ดีต่อผู้หญิงนางหนึ่งขึ้นแล้ว ได้ปรุรงยาหยอดตาให้นางได้หยอดตาเพื่อรักษาจนมีดวงตาดูดีขึ้นได้ก่อนแล้ว แต่มาทำให้นางต้องกลับไปเป็นคนตาบอดอีกครั้ง ก็เพราะท่านโอรสที่นางจะคิดหลอกลวงท่านว่า ดวงตายังรักษาไม่หาย จึงส่งผลให้ท่านมาเกิดเป็นพระจักขุบาลในชาติปัจจุบัน แล้วต้องมาเป็นคนตาบอด ที่ส่งผลตามมาเป็นทุกข์ทางกายเกิดขึ้นดั่งนั้น เป็นสิ่งที่บุคคลควรหลีกเลี่ยงและไม่ควรทำตาม เพราะจะมีผลไม่ดีหรือชั่วตามมาได้ แต่การมีจิตใจคิดดีในตน ที่เพียงทำจิตให้เลื่อมใสในพระพุทเจ้าที่มาทรงปรากฏพระกายให้เขามองเห็นอย่างเดียวเท่านั้น ทำทางกายอย่างอื่นไม่ได้แล้วของมัญญกณฺโฑลีนั้น ก่อนจะสิ้นชีวิต จนส่งผลตามมาให้เขาที่เสียชีวิตลงแล้วได้ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น ถือเป็นสิ่งที่บุคคลสมควรกระทำโดยแท้ผ่านการเปรียบเทียบระหว่าง “ชั่วกับดี” หรือ “ทุกข์กับสุข” และเลือกทำฝ่ายดี เพราะเหตุให้บังเกิดผลเป็นความสุขได้

2.2 ประเภทคู่ของเวรจองกรรม/คู่เวรคู่กรรมที่ต้องการให้หยุดจองเวรกัน เป็นประเภทแนวคิดที่ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าความเกิดขึ้นของกาลิยกษิณิ (พระพุทโธสาจารย์, 2541) โดยสื่อให้เห็นเป็นประเภทแนวคิดได้ว่า การผูกพยาบาทแล้วจองเวรจองกรรมต่อกันมาหลายชาติ โดยเริ่มตั้งแต่ภรรยาหลวงที่เป็นหญิงหมั้นกับภรรยาผู้น้อยที่เป็นหญิงตั้งครรภ์ได้เป็นต้นเรื่องเรื่อยมา จนเสียชีวิตมาเกิดเป็นแม่ไก่กับแม่แมวและแม่เนื้อกับแม่เสือเหลืองในอดีตชาติ และมาถึงในปัจจุบันชาติที่เกิดเป็นกาลิยกษิณิและกุลธิดาในเมืองสาวัตถีนั้น ก็เป็นเพราะเหตุ

แห่งการผูกพยาบาทคิดจองเวรต่อกันโดยวิธีกินลูกและกินตัวอีกฝ่ายหนึ่ง ไม่มีใครคิดจะยอมหยุดการจองเวรจองกรรมต่อกันเลย พระพุทธเจ้าจึงทรงต้องเข้ามาเป็นคนกลางกล่าวชี้โทษของการจองเวรจองกรรมต่อกันเรื่อย ๆ มาดังกล่าวแล้วนั้น จากนั้นทรงแนะนำให้ทั้งสองฝ่ายได้หยุดการจองเวรจองกรรมต่อกันเสียในชาตินี้ให้ได้ ซึ่งทั้งกาลียกษิณีและกุลธิดาในเมืองสาวัตถีนั้นก็สามารุทำกาการหยุดการจองเวรจองกรรมต่อกันได้ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำได้ การเป็นคู่เวรคู่กรรมของทั้ง 2 นั้นจึงสามารถหยุดลงตั้งแต่บัดนั้นมาได้

2.3 ประเภทคู่ขัดแย้งที่ต้องการให้ปองตองสามัคคีกัน เป็นประเภทแนวคิดที่ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าภิกษุชาวเมืองโกสัมพี โดยสื่อให้เห็นเป็นประเภทแนวคิดได้ว่า การทะเลาะวิวาทกันระหว่างพระวินัยธรกับพระธรรมกถึก รวมทั้งกลุ่มผู้สนับสนุนแต่ละฝ่าย ในเรื่องการเหลือน้ำชำระล้างไว้ในภาชนะในห้องส้วมหรือเว็จกุฎี จนกลายเป็นคู่ขัดแย้งกันขึ้นในวัดโฆสิตาราม เมืองโกสัมพีนั้น มาจากเรื่องทฎฐิมานะเป็นรากเหง้าสำคัญ เนื่องมาจากกาการกลัวเสียหน้าและการต่างถือว่ามีผู้สนับสนุนฝ่ายตนมาก จึงไม่ยอมกัน แม้พระพุทธเจ้าจะทรงมีพระเมตตาเข้ามาตรัสพร้าสอนและทรงใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อหมายให้ทั้ง 2 ฝ่ายนั้นกลับมาคืนดีกันดังเดิมให้ได้ พวกท่านก็ไม่ยอมทำตามคำที่ทรงแนะนำ จนพระพุทธเจ้าต้องเสด็จหนีไปอยู่แต่ผู้เดียวในป่ากับช้างและลิง ชาวเมืองโกสัมพีต่างรู้สึกไม่พอใจต่อการรู้ข่าวและสาเหตุที่พระพุทธเจ้าเสด็จหนีไปอยู่ในป่าแต่เพียงผู้เดียวเช่นนั้น จึงใช้วิธี “social sanction” (กาการลงโทษทางสังคม) ต่อพวกท่าน อันทำให้พวกท่านต้องย่อยยับด้วยกันทั้ง 2 ฝ่าย เพราะเหตุว่าต้องถูกดูหมิ่น ไม่ได้รับความเคารพนับถือ และไม่ได้รับการถวายอาหารบิณฑบาตให้ขบฉัน จึงได้พากันคลายทฎฐิมานะของตน ๆ ลง ต่างฝ่ายต่างหันกลับมาคืนดีกันดังเดิม และได้เดินทางไปขอขมาโทษต่อพระพุทธเจ้า ณ วัดเชตวัน เมืองสาวัตถี ในสิ่งที่พวกท่านได้กระทำลงไปในคราวที่พระพุทธเจ้าทรงพยายามทำด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้พวกท่านสมานสามัคคีกัน ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ทรงให้อภัย และตรัสสอนธรรมะ จนพวกท่านได้บรรลุธรรม

2.4 ประเภทคู่แห่งคนมีอารมณ์ว่างามกับคนมีอารมณ์ว่าไม่งามที่มีผลตามมาแตกต่างกัน เป็นประเภทแนวคิดที่ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าจุลกกาลและมหากาล (พระพุทธโฆสาจารย์, 2541) โดยสื่อให้เห็นเป็นประเภทแนวคิดได้ว่า การมีอารมณ์ปรากฏในจิตใจตนว่างามหรือไม่งาม ย่อมมีผลตามมาให้ตกเป็นเหยื่อของการถูกมาร (อดีตภรรยา) ย้ายหรือครองงำได้หรือไม่ได้ ดังจะเห็นได้จากเรื่องเล่าว่า พระมหากาลเรียนวิปัสสนาธุระแล้ว ก็ตั้งใจฝึกปฏิบัติ

จุดประสงค์ของผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตร และได้รู้จักกับหญิงเฝ้าป่าช้าและเป็นสัปเหร่อคนหนึ่ง จึงได้รับการช่วยเหลือจากเธอที่เป็นหญิงสัปเหร่อด้วยดีในการแสดงภาพอสุภกรรมฐานให้ท่านได้พิจารณาบนเชิงตะกอนเผาศพในป่าช้า จนท่านสามารถบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ผู้ได้ชื่อว่ามอญไม่งามโดยถาวรได้ จึงทำให้ท่านไม่ถูก “มาร” คืออดีตภรรยา 8 คนของท่านได้ครอบงำและย่ำยีท่านโดยวิธีการจับสึกในวันที่มาฉันที่บ้านของอดีตภรรยาและพระพุทธรูปเจ้าทรงใ้ให้อยู่อนุโมทนาทานแก่พวกเธอโดยลำพังได้เลย แต่ว่าพระจุลกาล ผู้ที่มีได้บวชในพระศาสนาด้วยศรัทธา จึงไม่คิดจะเรียนรู้ฐานะอะไร ๆ ในพุทธศาสนา วัน ๆ มีแต่อารมณ์ว่างามอยู่ จึงมีจิตคิดถึงบุตรและภรรยาของตนอยู่ทุกวัน รวมถึงการคิดอยากจะทำลาสิกขาออกไปใช้ชีวิตฆราวาส เมื่อถูกใช้ให้ไปบอกอดีตภรรยา 2 คนของท่านให้จัดอาสนะในบ้านเรือนโดยเรียบริบร้อยเพื่อพระพุทธรูปเจ้าและหมู่พระสงฆ์ที่จะมาฉันภัตตาหารที่บ้านเรือน จึงถูก “มาร” คือพวกอดีตภรรยาของท่านเข้าครอบงำและย่ำยีท่าน โดยวิธีการจับสึกจากความเป็นภิกษุให้มาใช้ชีวิตเป็นฆราวาสได้โดยง่าย

2.5 ประเภทคู่แห่งผู้ไม่สมควรนุ่งห่มผ้ากาสาฬหพัศตร์กับผู้สมควรนุ่งห่มผ้ากาสาฬหพัศตร์ เป็นประเภทแนวคิดที่ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าเทวทัต โดยสื่อให้เห็นเป็นประเภทแนวคิดได้ว่าการที่พระเทวทัตกับพระสารีบุตรถูกชาวบ้านมองว่าเป็นผู้ไม่สมควรนุ่งห่มผ้ากาสาฬหพัศตร์หรือเป็นผู้สมควรนุ่งห่มผ้ากาสาฬหพัศตร์เช่นนั้น พิจารณาที่คุณสมบัติภายในของภิกษุทั้ง 2 รูปเป็นเกณฑ์วัดสำคัญ โดยวิธีการเปรียบเทียบหาคุณสมบัติของพวกท่านทั้ง 2 ตรงที่ว่า พระเทวทัตบวชมาในพุทธศาสนาแล้ว แม้ว่าจะเป็นสหายทางการมกคลและอวมกคลต่าง ๆ ของชาวเมืองราชคฤห์อยู่เป็นประจำ แต่ท่านก็เป็นภิกษุที่ยังมีกิเลสจุนเจือผาดมีกามราคะเป็นต้นในตน ปราศจากการฝึกชมนตในอินทรี 6 และไม่มีวิจีสัจจะในทางปฏิบัติ ท่านจึงจัดได้ว่าเป็นพระภิกษุที่ไม่สมควรนุ่งห่มผ้ากาสาฬหพัศตร์ที่ญาติโยมนำมาถวายด้วยศรัทธาในเชิงมนโถศน์ทางศาสนาเลย แต่ว่าพระสารีบุตร แม้ว่าจะเดินทางมายังเมืองราชคฤห์ในตอนเช้าวกกล้าแก่ ไม่นานนักก็จะเดินทางไปยังที่อื่น มิได้อยู่เป็นสหายทางการมกคลและอวมกคลต่าง ๆ ของชาวเมืองราชคฤห์เป็นประจำ แต่ท่านก็เป็นพระภิกษุที่ไม่มีกิเลสจุนเจือผาดมีกามราคะเป็นต้นในตนแล้ว มีการฝึกชมนตในอินทรี 6 และมีวิจีสัจจะในทางปฏิบัติ ท่านจึงจัดได้ว่าเป็นภิกษุที่สมควรนุ่งห่มผ้ากาสาฬหพัศตร์ที่ญาติโยมนำมาถวายด้วยศรัทธาในเชิงมนโถศน์ทางศาสนาโดยแท้

2.6 ประเภทคู่แห่งผู้คิดเห็นสิ่งที่ไม่เป็นสาระว่าเป็นสาระกับผู้คิดเห็นสิ่งที่เป็นสาระว่าเป็นสาระ เป็นประเภทแนวคิดที่ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าสัญชัยปริพาชก โดยสื่อให้เห็น

เป็นประเภทแนวคิดได้ว่า การที่สัญญาชัยปริพาชกกับอุปติสสะและโกละตะได้สิ่งที่ไม่เป็นสาระหรือสิ่งที่เป็นสาระต่างกันนั้น ก็เพราะว่าคู่ตรงข้ามสองฝ่ายมีความคิดเห็นที่เป็นพื้นฐานประจำใจแตกต่างกัน ตรงที่ว่า สัญญาชัยปริพาชกมีความคิดเห็นผิด (มิจฉาทิฏฐิ) มองเห็น “สิ่งที่ไม่เป็นสาระ” อันได้แก่ การอยู่เป็นลูกศิษย์ของอาจารย์อื่น ว่าดีสู้การอยู่เป็นอาจารย์เจ้าสำนักใหญ่ที่สอนลัทธิอมราวิกเขปวาทแก่ลูกศิษย์ไม่ได้ และการให้คนฉลาดที่มีอยู่น้อยในโลกนี้ไปหาสมณโคดม แต่ให้คนโง่ที่มีอยู่มากในโลกนี้มาหาตน ว่าเป็นเรื่องดีกว่าและเป็นสาระกว่า จึงทำให้ท่านต้องประสบกับ “สิ่งที่ไม่เป็นสาระ” อันได้แก่ ลูกศิษย์ เช่น อุปติสสะและโกละตะ พร้อมทั้งบริวารและลูกศิษย์ท่านอื่น ๆ เป็นจำนวนมากพากันออกจากสำนักของท่านไปหาอาจารย์อื่นที่ดูดีกว่าดีกว่า และสามารถสอนให้ปฏิบัติอยู่ในสิ่งที่เป็นสาระกว่าได้ ทำให้สำนักของท่านว่างเปล่าลง ทำให้ท่านต้องเสียใจจนกระอักออกเป็นเลือด และทำให้ท่านไม่ได้โอกาสเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แล้วได้ฟังธรรม และก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ที่ถือกันว่าเป็นสิ่งที่เป็นสาระกว่า ทำให้ท่านยังคงเป็นอาจารย์ของลูกศิษย์ที่ยังคงเป็นปุถุชนธรรมดาอยู่ต่อไป แต่ว่าอุปติสสะและโกละตะมีความคิดเห็นถูกต้อง (สัมมาทิฏฐิ) มองเห็น “สิ่งที่เป็นสาระ” อันได้แก่ การออกไปแสวงหาโมกขธรรมที่มองกันว่าดีกว่าการคุมหรรสพและเพลิตเพลินอยู่กับมันที่เป็นมายาคติและติดกับดักอยู่ต่อไป การออกไปแสวงหาโมกขธรรม ณ สถานที่อื่น ๆ นอกสำนักของอาจารย์สัญญาชัยปริพาชก ที่อาจจะได้พบท่านที่รู้โมกขธรรมได้ ที่ถือว่าดีกว่าการอยู่เป็นอาจารย์ผู้ช่วยสอนของอาจารย์สัญญาชัยปริพาชกในสำนักปริพาชก และการไปเป็นลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้าที่ถือว่าดีกว่าการอยู่เป็นลูกศิษย์ของอาจารย์สัญญาชัยปริพาชก โดยมองเห็นอย่างนั้น ๆ ว่าเป็นสิ่งดีกว่าและเป็นสาระกว่า จึงทำให้อุปติสสะและโกละตะนั้นเลิกการคุมหรรสพที่เคยชอบดุกันมาก่อน แล้วออกไปบวชเป็นนักบวชอยู่ในสำนักของอาจารย์สัญญาชัยปริพาชกเพื่อแสวงหาโมกขธรรม จากนั้นจึงเลิกการอยู่เป็นอาจารย์ผู้ช่วยสอนของอาจารย์สัญญาชัยปริพาชกในสำนักปริพาชกนั้น และได้ตั้งเจตนาใจต่อกันว่า จะออกไปแสวงหาโมกขธรรมนอกสำนักอาจารย์สัญญาชัยปริพาชก ใครได้พบเจอโมกขธรรมก่อน ก็ขอให้กลับมาบอกแก่กันและกันด้วย จนวันหนึ่งอุปติสสะได้ไปได้พบพระอัสสชิในระหว่างทางที่ไปยังเมืองราชคฤห์ ได้ฟังธรรมย่อ ๆ จากท่านแล้ว ทำให้ได้เข้าใจธรรมจนบรรลุธรรมเป็นโสดาบัน แล้วได้นำธรรมนั้นมาบอกแก่แก่โกละตะด้วย จนทำให้โกละตะนั้นได้บรรลุธรรมเป็นโสดาบันตาม ต่อแต่นั้นทั้ง 2 สหายก็ได้พากันละจากสำนักของอาจารย์สัญญาชัยปริพาชกนั้น พร้อมด้วยบริวาร ไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่วัดเวฬุวัน และได้ทูลขอบวชเป็น

ภิกษุทั้งหมดในพุทธศาสนา จากนั้นก็ได้ตั้งใจปฏิบัติธรรมจนได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ในที่สุด ถือว่าทั้ง 2 สายนั้นได้ประสบกับ “สิ่งที่เป็นสาระอย่างยิ่ง” ในชีวิตทางการปฏิบัติ และต่อมาก็ยังได้รับการแต่งตั้งจากพระพุทธเจ้าให้ดำรงตำแหน่งเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาและเบื้องซ้ายของพระพุทธองค์เพื่อการช่วยงานเผยแผ่พุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองขึ้นต่อไป

2.7 ประเภทคู่แห่งจิตที่ฝึกฝนไม่ดีกับจิตที่ฝึกฝนดีแล้วที่ส่งผลแตกต่างกัน เป็นประเภทแนวคิดที่ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าพระนันทเถระ โดยสื่อให้เห็นเป็นประเภทแนวคิดได้ว่าพระนันทะ ขณะยังไม่ได้รับการอบรมด้วยสมถภาวนานั้น จิตของท่านยังยินดีอยู่ในกามราคะ จึงถูกคำพูดสั่งเสียของนางชนบทกัลยาณีเสียดแทงใจท่านตลอดเวลาที่บวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนามาแล้ว จนท่านคิดอยากจะลาสิกขาออกไปใช้ชีวิตครอบครัวกับนางชนบทกัลยาณีนั่น จึงบอกให้เพื่อนภิกษุด้วยกันรับรู้เรื่องนี้ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องเข้า ก็จึงพาท่านขึ้นไปบนสวรรค์ ได้พบเห็นนางอัปสร 500 นางที่สวยงามกว่านางชนบทกัลยาณีนั่นหลายเท่า ทำให้ท่านคิดอยากได้พวกนางมาเป็นภรรยาของท่านอย่างมาก พระพุทธเจ้าก็จึงใช้ค้นหาของท่านนั้นมาเป็นอุบายวิธีเพื่อจะให้ท่านละตัณหาเสียให้ได้ จึงทรงรับรองว่าจะเป็นนายประกันของท่านเพื่อให้ได้นางอัปสร 500 นางเช่นนั้น ถ้าแม้ว่าท่านยินดีประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป และตั้งใจปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง ครั้นลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์แล้ว พระนันทะก็จึงตั้งใจอบรมจิตด้วยสมถภาวนาอย่างจริงจัง เพื่อหวังให้ได้นางอัปสร 500 นางมาเป็นภรรยาของท่านให้ได้ในตอนแรก แต่เมื่อตั้งใจอบรมจิตด้วยสมถภาวนาไปเรื่อย ๆ จิตของท่านจึงได้สมาธิขั้นแนวแน่ และได้ฌานในขั้นที่ 1-8 ท่านได้ยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนาภาวนาในคืนวันหนึ่ง ก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์รูปหนึ่งในพุทธศาสนา และในตอนรุ่งเช้าท่านได้มาทูลบอกพระพุทธเจ้าว่า จิตที่อบรมดีแล้วของท่านไม่ขอได้นางอัปสร 500 นางมาเป็นภรรยาท่านอีกแล้ว และพระพุทธองค์ก็ไม่ต้องเป็นนางประกันของท่านอีกต่อไปแล้วด้วย

2.8 ประเภทคู่แห่งคนทำบาปกับคนทำบุญที่ได้รับผลกระทบทั้งในโลกนี้และโลกหน้าแตกต่างกัน เป็นประเภทแนวคิดที่ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่านายจุนทสุกริก กับเรื่องเล่าธัมมิกอุบาสก และเรื่องเล่าพระเทวทัต กับเรื่องเล่าสุมนาเทวี โดยสื่อให้เห็นเป็นประเภทแนวคิดได้จากสาระของเรื่องเหล่านี้ ดังนี้

2.8.1 นายจุนทสุกริกเป็นคนชอบทำบาปโดยวิธีฆ่าสุกรในแบบธรรมดา นานถึง 45 ปี ไม่เคยทำการบูชาพระและถวายทานแต่พระพุทธเจ้าแม้สักครั้งเดียว จึงส่งผลให้ได้รับ

วิบากผลแห่งบาปกรรมที่กระทำไว้ โดยเจ็บป่วยเป็นโรคขึ้นในร่างกาย ทำให้เล้าร้อนมาก จึงร้องด้วยความเจ็บปวดเหมือนกับสุกรถูกน้ำร้อนรวก คลานไปมาในบ้านเรื้อนด้วยความเล้าร้อนเป็นเวลา 7 วันในโลกนี้ ก็สิ้นชีวิตลง และได้ไปบังเกิดในนรก และถูกไฟเผาผลาญอยู่ในนรกนั้นแล้ว แต่ว่าธัมมิกอุบาสกเป็นคนมีศีลธรรมที่ชอบทำบุญ ให้ทาน และชอบฟังธรรมอยู่เป็นประจำ จึงรู้สึกไม่อึดด้วยความสุขจากการทำบุญและฟังธรรมเลย แม้ในวัยซราที่เจ็บป่วยใกล้จะเสียชีวิตแล้ว ก็ยังอยากจะฟังธรรม จึงให้นิมิตพระภิกษุมาสวดสาธยายพระสูตรให้รับฟังเป็นธรรมะที่บ้านเรื้อนของท่าน และด้วยผลแห่งการทำดีเช่นนี้ จึงปรากฏว่ามีเทวดาจากสวรรค์ 6 ชั้นนำรถสวรรค์มาจอดรอรับท่าน ซึ่งต่างก็ร้องเชิญให้ท่านได้รับสิ้นชีวิตลงโดยเร็วเพื่อมาขึ้นรถที่นำมาจากสวรรค์ได้แล้ว ท่านได้เลือกจะไปบังเกิดในโลกหน้าอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิต ด้วยถือเป็นสวรรค์ชั้นที่มีคนดี ๆ อยู่เป็นจำนวนมาก เช่น พระโพธิสัตว์ พระพุทธมารดา และนักปราชญ์ราชบัณฑิตทั้งหลาย และก่อนสิ้นชีวิต ก็ยังได้สั่งเสียลูก ๆ ให้ทำบุญเอาไว้มาก ๆ จะได้ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิตชั้นเดียวกับท่านหลังสิ้นชีวิตลง

2.8.2 พระเทวทัตเป็นคนชอบคิดชั่ว จึงทำความชั่วไว้มากในตอนบวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนา ตั้งแต่ใช้ฤทธิ์อย่างปลุขนไปแสวงหาลาภสักการะจากอชาตศัตรูราชกุมารที่ทรงเลื่อมใสและให้การอุปถัมภ์ท่าน การมุ่งหมายจะปกครองคณะสงฆ์แทนพระพุทธเจ้า การวางแผนให้อชาตศัตรูราชกุมารปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารเพื่อขึ้นเป็นกษัตริย์แห่งรัฐมคธแทน การวางแผนปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าในหลายวิธีการที่ไม่ประสบผลสำเร็จสักครั้ง การเข้าไปขอวัดฤๅ 5 ประการกับพระพุทธเจ้าเพื่อมุ่งหมายจะกดขี่พระพุทธเจ้า และการทำลายสงฆ์ให้แตกกันที่จัดเป็นอนันตริยกรรม การกระทำที่ไม่ประสบผลทั้งหมดทำให้ท่านมีความทุกข์ร้อนใจเป็นอย่างมากในโลกนี้ เพราะเหตุว่าแผนการทุกอย่างไม่สำเร็จผลตามที่ต้องการ การถูกด่าว่าและตำหนิประณามจากผู้คนมากมาย และการถูกพระโกกาลิกด่าว่าและใช้เข้ากระแทกเข้าที่หน้าอกถึงกับกระดูกโลหิตออกจากปาก จนต้องนอนเจ็บป่วยอยู่นานถึง 9 เดือน แม้ว่าท่านคิดกลับใจได้ในช่วงท้ายของชีวิต แต่ก็ต้องถูกแผนดินสูบให้ไปบังเกิดในอเวจีมหานรกจนถึงบัดนี้ จึงชื่อว่าท่านประสบทุกข์ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า แต่ว่าสุมนาเทวีเป็นคนชอบทำบุญ ฟังธรรม โดยวิธีจัดการงานบุญอยู่ที่บ้านเรื้อนแทนบิดา คือท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีที่มักไปช่วยงานบุญของคนอื่นอยู่บ่อย ๆ จึงทำบุญเลี้ยงพระอยู่เป็นประจำที่บ้านเรื้อน ทำให้ได้มีโอกาสฟังธรรมจากพระภิกษุอยู่บ่อย ๆ จนได้บรรลุนิพพานเป็นสกทาคามี ขณะยังมีชีวิตอยู่ในโลกนี้

ครั้นเสียชีวิตลงด้วยโรคปัจจุบันทันด่วน เธอก็ไปบังเกิดอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิต โดยเสวยผลเป็นสุข อยู่ในสวรรค์ชั้นนี้ จึงชื่อว่าเธอประสบความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

2.9 ประเภทคู่แห่งคนหนุนเสริมกัน เป็นประเภทแนวคิดที่ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าสัจจะปริพาชก และเรื่องเล่าพระเทวทัต โดยสื่อให้เห็นเป็นประเภทแนวคิดได้จากสาระของเรื่องเล่าเหล่านี้ ดังนี้

2.9.1 อุปติสสะกับโกณฑัญญะต่างเป็นบุคคลที่หนุนเสริมกันในการเป็นสหายกัน การไปดูมหรสพด้วยกัน การคิดเห็นร่วมกันว่า การดูนักแสดงที่แสดงโชว์ศิลปะให้ดูมีอย่างต่าง ๆ นั้น เป็นมายาภาพที่หาประโยชน์แท้จริงอะไรมิได้ และคิดจะออกไปแสวงหาโมกขธรรมร่วมกัน จึงพร้อมใจกันออกไปบวชเป็นปริพาชกเพื่อที่จะเรียนรู้ลัทธิสมัยของอาจารย์สัจจะปริพาชกด้วยกัน รวมทั้งทำกติการ่วมกันว่า จะออกไปแสวงหาโมกขธรรมนอกสำนักของอาจารย์สัจจะปริพาชก ใครได้พบเจอโมกขธรรมก่อนกัน ก็ให้กลับมาบอกแก่อีกคนหนึ่งด้วย จากนั้นเมื่ออุปติสสะได้พบโมกขธรรมเบื้องต้นจากพระอัสสชิก่อนในวันหนึ่ง ก็จึงกลับมาบอกหนุนเสริมแก่โกณฑัญญะให้ได้พบโมกขธรรมตามตนด้วย ทั้ง 2 สหายนั้นได้เป็นพระสาวกของพระพุทธเจ้าร่วมกัน และได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ในพุทธศาสนาเหมือนกัน ต่อจากนั้นก็ได้รับการแต่งตั้งจากพระพุทธเจ้าให้ดำรงตำแหน่งเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาและพระอัครสาวกเบื้องซ้ายพร้อมกันที่ต่างก็ได้ทำงานหนุนเสริมกันเพื่อภารกิจทางพุทธศาสนาร่วมกันอย่างได้ผลมาก ๆ จนพุทธศาสนาถือว่า ได้เจริญรุ่งเรืองอย่างมาก ๆ ในสมัยที่ทั้ง 2 ยังมีชีวิตอยู่ในชมพูทวีปโบราณ

2.9.2 พระเทวทัตกับพระพุทธเจ้าต่างก็เป็นบุคคลที่หนุนเสริมกันในการสร้างความดี โดยพระเทวทัตได้มีโอกาสได้บวชเข้ามาในพุทธศาสนาได้ ได้มีโอกาสปฏิบัติธรรมจนได้บรรลุฤทธิ์อย่างปुณและสามารถแสดงฤทธิ์เป็นต่าง ๆ ให้อาตมัตถุราชกุมารได้ทรงเลื่อมใสและถวายตัวเป็นผู้อุปถัมภ์ให้ท่านเป็นผู้เลิศด้วยลาภสักการะได้ ได้มีโอกาสคิดจะไปขอขมาพุทธเจ้าในช่วงท้ายของชีวิตได้ และได้โอกาสขอกล่าวถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นสรณะ (ที่พึ่ง) และน้อมจิตบูชาพระพุทธองค์ด้วยกระตือรือร้นและลมหายใจสุดท้ายของท่าน ก่อนจะถูกแผ่นดินสูบจมมิดหายจนแผ่นดินไป อันทำให้ได้ปัจจัยแห่งภพต่อไปได้ ผลทั้งหมดนั้นก็ล้วนเป็นเพราะพระพุทธเจ้าทรงคิดหวังดีต่อท่าน จึงได้ให้โอกาสท่านได้บวชเข้ามาในพุทธศาสนา และทรงใช้ความอดทนเอาชนะท่านที่โกรธอาฆาตพระองค์ด้วยความไม่ทรงโกรธอาฆาตตอบ การทรงให้อภัยท่าน และความมีพระเมตตาต่อท่านเสมอ ๆ ส่วนพระพุทธเจ้าเองก็ได้มีโอกาสแสดงพระ

บารมีธรรมให้ปรากฏเด่นชัดยิ่งในเรื่องเมตตาบารมีและขันติบารมี ทรงกระทำการบุญปฏิบัติพระวินัยเพื่อใช้ในองค์กรสงฆ์ และมีกรณีศึกษาให้ทรงแสดงขาดกต่าง ๆ เพื่อสอนธรรมะแก่พุทธบริษัท 4 ได้ ก็เพราะความซื่อร้ายและทำไม่ถึงงามมีอย่างต่าง ๆ ของพระเทวทัตนั้น โดยการทรงแสดงพระเมตตาให้ปรากฏว่า พระองค์ทรงหวังดีต่อท่านในฐานะพระศาสดา ทรงอดทนทำดีเพื่อให้ท่านเห็นความดีของพระองค์ และก็คิดกลับเนื้อกลับตนเสียใหม่ได้ในที่สุด และทรงนำเอาพฤติกรรมไม่ถึงงามของท่านนั้น ๆ มาเป็นเยี่ยงอย่างในการตรัสสอนธรรมะ ว่าด้วยเรื่องความเป็นคนอกตัญญู การทำตนให้เดือดร้อน เป็นต้น จึงได้ตรัสขาดกต่าง ๆ ไว้หลายขาดกในพุทธศาสนาได้

2.10 ประเภทคู่แห่งคันถิกิกษุกับวิปัสสกิกษุที่มีผลทางการปฏิบัติแตกต่างกัน เป็นประเภทแนวคิดที่ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่ากิกษุ 2 สหาย โดยสื่อให้เห็นเป็นประเภทแนวคิดได้ว่า คันถิกิกษุกับวิปัสสกิกษุเป็นคู่ตรงข้ามกันเชิงมโนทัศน์ที่มีผลทางปฏิบัติตามมาแตกต่างกัน คือ คันถิกิกษุบวชในพุทธศาสนาแล้ว ก็เรียนรู้พระไตรปิฎกและคันถธุระอื่น ๆ จนแตกฉาน แต่ว่าท่านสนใจแต่บอกสอนคนอื่นเท่านั้น ไม่ยอมปฏิบัติตนตามธรรมที่ท่านเรียนรู้และกล่าวสอนนั้น ๆ เลย จึงได้ผลตามมาเพียงแค่ว่าเป็น “ผู้ทรงจำพระปริยัติธรรมไว้ได้มาก (พหูสูต) เป็นอาจารย์ของกิกษุ 500 รูป อาจารย์ของคณะใหญ่ 18 คณะ และเป็นคณาจารย์ใหญ่ในด้านปริยัติ” เท่านั้น ส่วนวิปัสสกิกษุที่บวชในพุทธศาสนาแล้ว ก็เรียนรู้วิปัสสนาธุระจากพระพุทธเจ้าและตั้งใจปฏิบัติธรรมจนได้สามัญผลขั้นสูงสุดในพุทธศาสนา จึงได้ผลตามมาเป็น “พระอรหันต์ผู้หมดกิเลสพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาและเป็นพระวิปัสสนาจารย์ของกิกษุทั้งหลาย” พระพุทธเจ้าทรงตรัสเน้นให้พุทธบริษัท 4 ทำตนให้เหมือนกับที่วิปัสสกิกษุได้กระทำตนแล้วนั้น ทั้งนี้ก็เพื่อว่า จะได้ทั้งเป็น “เจ้าของโคที่ได้กินปุ๋ยจโครส” คือ เป็นเจ้าของสามัญผลที่เป็นอรหันต์ผลทางศาสนาด้วยตนเอง และเป็น “ผู้เลี้ยงโคเพื่อค่าจ้าง” ที่ได้รับทั้งปัจจัย 4 อุปถัมภ์บำรุงและความเคารพนับถือจากสาธุชนทั้งหลายในพุทธศาสนา

3. ลักษณะพื้นฐานแห่งแนวคิดคู่ตรงข้ามในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท

ยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท ได้นำเสนอแนวคิดคู่ตรงข้ามโดยสาระผ่านแนวคิดหรือเนื้อหาของพระคาถาธรรมบท และเรื่องเล่า 14 เรื่องที่ได้อธิบายขยายเนื้อหาพระคาถาธรรมบทนั้น ๆ เอาไว้ โดยแนวคิดคู่ตรงข้ามที่พบเห็นได้นั้น จะมีลักษณะพื้นฐานเชิงมโนทัศน์ดังนี้

3.1 เป็นคู่ตรงข้ามที่มีลักษณะตรงข้ามกันเชิงแนวคิดหรือเนื้อหา โดยจะพบได้ว่าทุกสรรพสิ่งทั้งรูปธรรมและนามธรรม จะมีลักษณะตรงข้ามกันทางแนวคิดหรือเนื้อหา ที่มีความเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหว ที่แสดงตัวอยู่ในสิ่งเดียวกัน ในลักษณะที่ตรงข้ามกัน หรือในสิ่งภายนอกตัวที่ต้องไปสัมพันธ์กันแบบคู่ตรงข้าม โดยเป็นคู่ตรงข้ามที่เป็นบุคคล สัตว์ วัตถุ สิ่งของ สภาพของวัตถุ สิ่งของ สถานที่ ทิศทาง เวลา และเป็นความคิดและการกระทำ ซึ่งมีอยู่-เป็นอยู่-เป็นไปในแบบตรงข้ามกัน การจำแนกคู่ตรงข้ามนั้น ๆ ออกได้ มักทำโดยการเปรียบเทียบคุณลักษณะ ท่าทาง ตำแหน่ง และทิศทางการเคลื่อนที่ของสิ่งที่เป็นรูปธรรมหรือนามธรรมนั้น ๆ และถูกนำมาใช้เพื่อสื่อความหมายเชิงมโนทัศน์ตามสถานการณ์ที่ปรากฏในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท ความเป็นคู่ตรงข้ามของบุคคล สัตว์ วัตถุ สิ่งของ ความคิด การกระทำ สถานที่ ทิศทาง และปรากฏการณ์ต่าง ๆ นั้น จะมีอยู่-เป็นอยู่-เป็นไปโดยความเป็นคู่ตรงข้ามกัน มีลักษณะตรงข้ามอยู่คนละด้านกัน และต่างฝ่ายต่างก็ควบคุมกันเป็นไป ต่อสู้กัน จึงทำให้บุคคลสามารถเรียนรู้ รับรู้ และสร้างสรรค์-ปรับปรุงในเชิงสัมพันธ์กันและเปรียบเทียบกันได้

ลักษณะพื้นฐานแห่งแนวคิดคู่ตรงข้ามในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท จะเป็นไปใน 2 ลักษณะ คือ 1) คู่ตรงข้ามที่มีอยู่ในเรื่องเดียวกัน จะเห็นได้จากแง่ว่า ในพระคาถาธรรมบทหนึ่งคาถา หรือพระคาถาธรรมบทคาถากิ่ง หรือพระคาถา 2 พระคาถาในเรื่องเล่าประกอบหนึ่ง ๆ จะมีแนวคิดคู่ตรงข้ามที่ถูกแสดงเอาไว้ด้วยกันในที่เดียวกัน และ 2) คู่ตรงข้ามแบบที่มีอยู่ในสิ่งภายนอกตัวในลักษณะสิ่งหนึ่งต้องไปสัมพันธ์เชิงเป็นคู่ตรงข้ามด้วย ดังจะเห็นได้จากแง่ว่า ในพระคาถาธรรมบทบางคาถา หรือบางคาถากิ่ง ในเรื่องเล่าประกอบหนึ่ง ๆ จะแสดงแนวคิดคู่ตรงข้ามที่แยกกันอยู่ในพระคาถาธรรมบทและเรื่องเล่าประกอบนั้น ๆ การโยงไปสัมพันธ์โดยการเปรียบเทียบกัน จึงทำให้บุคคลเห็นเห็นความเป็นคู่ตรงข้ามระหว่างกันได้

3.2 เป็นคู่ตรงข้ามที่มีลักษณะสัมพันธ์กันเชิงเปรียบเทียบให้รู้แนวคิดหรือเนื้อหา ได้ โดยจะพบได้ว่า คู่ตรงข้ามกันของแนวคิดหรือเนื้อหาหนึ่ง ๆ จะมีลักษณะสัมพันธ์เชิงเปรียบเทียบกัน ที่จะทำให้เกิดการรับรู้และเข้าใจมโนทัศน์ว่าด้วยคู่ตรงข้ามระหว่างกันได้ การมีลักษณะสัมพันธ์กันเชิงเปรียบเทียบเป็นคู่ ๆ ของสิ่งคู่ตรงข้ามเช่นนี้ จะช่วยอธิบาย ส่งเสริม และสนับสนุนกันและกันเชิงมโนทัศน์ เพราะว่าคนเราจะรู้ชัดคู่ตรงข้ามชั่วใดชั่วหนึ่งได้ ก็จะต้องรู้จักอีกชั่วหนึ่งได้ชัดเสียก่อน หรือชั่วหนึ่งของแนวคิดหรือเนื้อหาแบบคู่ตรงข้าม จะเป็นตัวช่วยอธิบายอีกชั่วหนึ่งให้คนเราได้เข้าใจความหมายของมันผ่านการเปรียบเทียบกันได้ชัดเจน

คู่ตรงข้ามในยมกวรรคแห่งอรรณภธาตุธรรมบท มีลักษณะสัมพันธ์กันเชิงเปรียบเทียบ บุคคลจะเข้าใจคำหรือแนวคิดหนึ่ง ๆ อย่างชัดเจนได้ ก็ต่อเมื่อมันถูกนำไปสัมพันธ์เชิงเปรียบเทียบกับอีกคำหรือแนวคิดหนึ่งที่เป็นคู่ตรงข้ามกับมัน โดยสามารถแยกออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ (1) คำหรือแนวคิดคู่ตรงข้ามที่มีลักษณะแสดงความสัมพันธ์เชิงเปรียบเทียบกันอยู่ในพระคาถาธรรมบท เช่น “จิตคิดดี” จะเป็นที่เข้าใจได้ชัด ก็ต่อเมื่อบุคคลนำไปสัมพันธ์เชิงเปรียบเทียบกับ “จิตคิดชั่ว” และ (2) คำหรือแนวคิดคู่ตรงข้ามที่มีลักษณะแสดงความสัมพันธ์เชิงเปรียบเทียบกันอยู่ในเรื่องเล่าประกอบพระคาถาธรรมบท เช่น “จิตคิดดี” ของมัญญุกุณฑลที่เกิดเพราะการได้เห็นพระพุทธเจ้าที่ทรงมาปรากฏพระองค์ให้เขาเห็นอยู่ที่หน้าบ้าน แล้วเสียชีวิตไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ได้ จะเป็นที่เข้าใจได้ชัด ก็ต่อเมื่อบุคคลนำไปสัมพันธ์เชิงเปรียบเทียบกันกับ “จิตคิดชั่ว” ของหมอตาทหรือจักษุแพทย์ที่ปรุงยาหยอดตาให้กับผู้หญิงนางหนึ่งได้หยอดแล้วกลับเป็นคนตาบอดอีกครั้งในอดีตชาติ อันส่งผลให้ท่านต้องมาเกิดเป็นคนตาบอดในปัจจุบันชาติ

3.3 เป็นคู่ตรงข้ามที่มีลักษณะพึ่งพาอาศัยกันเป็นอยู่ เป็นไป และใช้ประโยชน์กัน โดยจะพบว่า คู่ตรงข้ามเชิงมนทัศน์ทั้ง 2 ขั้ว จะมีลักษณะพึ่งพาอาศัยกันและกันเป็นอยู่ เป็นไป และใช้ประโยชน์กันและกันอย่างสมดุล หรือเป็นหนึ่งแบบ “คู่เป็นเอก” ของการเป็นอยู่-เป็นไป ร่วมกัน โดยฝ่ายหนึ่งจะอาศัยอีกฝ่ายหนึ่งเป็นอยู่-เป็นไป เหตุว่าต่างฝ่ายจะคงอยู่ด้วยดีได้ ก็ต่อเมื่อฝ่ายตรงข้ามนั้นเป็นอยู่-เป็นไปได้ ถ้าฝ่ายหนึ่งมีปัญหาที่จะทำให้ความเป็นอยู่-เป็นไปแบบพึ่งพาอาศัยกันและกันนั้นเป็นไปไม่ได้แล้วไซ้ร ก็ จะเกิดการเสียความสมดุลหรือแตกแยกกันเกิดขึ้นได้ คู่ตรงข้ามกันเชิงมนทัศน์ในลักษณะนี้ จึงไม่สามารถแยกจากกันในการเป็นอยู่-เป็นไปโดยเอกเทศได้ ยมกวรรคแห่งอรรณภธาตุธรรมบท สื่อแนวคิดคู่ตรงข้ามลักษณะนี้ไว้ในเรื่องเล่าพระจักขุบาลเถระ ในแง่ว่า ชีวิตคนเรามีรูปกับนามเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ต่างฝ่ายก็อาศัยกันและกันเป็นไป ต่างค้ำจุนกันไว้ เมื่ออย่างหนึ่งล้มลงด้วยอำนาจมรณะ อีกฝ่ายก็ล้มลงไปด้วย ในชีวิตคนเรา จิตที่เป็นนามนั้นเป็นนาย กายที่เป็นรูปเป็นบ่าว ที่ต่างฝ่ายก็อาศัยกันและกันเป็นไปในเชิงสั่งการและรับใช้กัน ทั้งในทางที่ดีหรือทางที่ไม่ดีของพฤติกรรมทางกายและวาจา อันจะส่งผลตามมาให้ต้องเป็นทุกข์หรือเป็นสุขต่อการใช้ชีวิตได้ เหมือนวงล้อหมุนตามรอยเท้าโคตัวลากเกวียนไปหรือเหมือนเงาติดตามตัวไป ลักษณะของคู่ตรงข้ามแบบนี้ชัดเจนมากในเรื่องเล่าความเกิดขึ้นของกาลียกษิณี ด้วยที่ว่า สามีและภรรยาต้องใช้ชีวิตแบบ “คู่เป็น

เอก” จึงจะนับว่าดี แต่แล้วก็มาถูกทำให้เสียความสมดุลของการใช้ชีวิตครอบครัวไป เมื่อมีภรรยา
น้อยที่ตั้งครรภ์ได้เข้ามาปรากฏในครอบครัวของพวกเขา จนนำไปสู่การหึงหวงของภรรยาหลวง
ที่ปรุงยาให้ภรยาน้อยกิน จนนางและลูกในครรภ์ต้องตายแบบตายท้องกลมเกิดขึ้น ทำให้สามี
รู้สึกโกรธมาก ๆ จึงทำร้ายร่างกายภรรยาหลวงนั้นจนถึงแก่ความตาย มีผลทำให้ชีวิตครอบครัว
ที่เคยอยู่กันแบบคู่เป็นเอกมาก่อนนั้น ต้องเกิดการแตกร้างและก็ถึงกาลล่มสลายลงแห่งชีวิต
ครอบครัวในที่สุด

3.4 เป็นคู่ตรงข้ามที่มีลักษณะสลับกันไปมาเชิงเปลี่ยนแปลงสถานะหรือสภาพได้
โดยจะพบว่า คู่ตรงข้ามในแนวคิดหรือเนื้อหาแบบนี้ จะมีลักษณะตกอยู่ในกฎของความไม่เที่ยง
เปลี่ยนแปลงได้ แบบสลับกันไปมาเชิงเปลี่ยนแปลงสถานะหรือสภาพได้ ลักษณะพื้นฐาน
แนวคิดคู่ตรงข้ามในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบทอย่างนี้ ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าพระจักขุบาล
เถระ ที่แสดงไว้ว่า “ตาบอด” กับ “ตาดี” ซึ่งเป็นคู่ตรงข้ามเชิงมนทัศน์ ในกรณีของผู้หญิงนาง
หนึ่งและพระจักขุบาล สามารถสลับกันไปมาของการเปลี่ยนแปลงสภาพได้ โดยเริ่มจากในชาติ
หนึ่งที่เป็นอดีต มีหมอตาทหรือจักษุแพทย์ผู้เก่งด้านการรักษาดวงตาที่ถูพลให้กลับเป็นดวงตาดี
ขึ้นได้คนหนึ่ง ได้ทำการรักษาตาของหญิงนางหนึ่งที่มีดวงตาถูพลหรือบอดมองไม่เห็น โดย
การปรุงยาหยอดตาอย่างดีให้หยอดเพียงคราวเดียวเท่านั้น ก็สามารถทำให้ดวงตามที่มีบอด
มองไม่เห็นและเจ็บปวดอยู่นั้น ได้กลับกลายเป็นดวงตาที่สว่างสดใส มองเห็นสิ่งต่าง ๆ และไม่
เจ็บปวดได้ เมื่อหมอตาทได้มาสอบถามดูอาการ นางที่ไม่ประสงค์จะจ่ายค่ารักษาให้แก่หมอตาท
จึงหลอกลวงหมอตาทว่า ดวงตาของตนยังมองอะไรไม่เห็นและยังรู้สึกเจ็บปวดอยู่เลย หมอตาทมองดู
ที่ดวงตาของนางแล้ว ก็รู้ได้ทันทีว่า นางหลอกลวงตน เพราะคิดจะไม่จ่ายค่ารักษาดวงตาให้แก่
ตน จึงโกรธและคิดจะให้นางกลับไปเป็นคนตาบอดดังเดิมอีกครั้ง จึงปรุงยาหยอดตาอีกขนาน
หนึ่งให้นางได้หยอด พอหญิงนั้นหยอดยาเข้าที่ดวงตาเท่านั้น ความสว่างในการมองเห็นของนาง
ก็ได้พลันดับวูบลง เปลี่ยนกลับไปเป็นมืดมิดที่มองอะไร ๆ ไม่เห็นอีกครั้ง และด้วยผลจากการทำ
บาปต่อหญิงนางนั้นในอดีตชาติดังนั้น ก็จึงส่งผลให้หมอตานั้นมาเกิดเป็นพระจักขุบาลที่เคยมี
ดวงตาดีในชีวิตช่วงปฐมวัย ก็กลับต้องมามีดวงตาบอดในช่วงมัชฌิมวัย เพราะเหตุแห่งการ
ปฏิบัติธรรมไม่ยอมหลับนอนและไม่ยอมนอนหยอดยาตามที่หมอตาทได้แนะนำ อีกตัวอย่าง
หนึ่งปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าความเกิดขึ้นของกาลียกษิณี โดยเริ่มแรกมาจากการทำการจองเวรต่อ
กันมาระหว่างหญิงที่มีครรภ์ได้และหญิงที่เป็นหมัน จากนั้นก็มาเป็นแม่ไต่กับแม่แมว

และแม่เนื้อกับแม่เสือเหลือง ซึ่งสามารถเปลี่ยนแปลงสภาพแบบสลับกันไปมาในฐานะ “ผู้กระทำการจองต่อกัน” ได้ จากเดิมที่เคยเป็น “ผู้ถูกระทำ” ในชาติก่อน ๆ มา จนถึงปัจจุบันชาติที่ได้มาเกิดเป็นกาลียกษิณีกับกุลธิดาในเมืองสาวตรี จึงสามารถหยุดการจองเวรต่อกันเช่นนี้ได้ โดยมีพระพุทธเจ้าทรงเข้ามาช่วยชี้แจงให้ทั้ง 2 ฝ่ายนั้นได้มองเห็นโทษของการจองเวรต่อกันมาในหลายรอบของการสลับกันจองเวรนั้น และทรงให้ทั้ง 2 ฝ่ายนั้นให้อโหสิกรรม และก็ให้อภัยแก่กันเสีย เสร็จของเธอทั้ง 2 ที่จองเวรต่อกันมานานหลายชาติ นั้น ก็จึงได้ยุติลงได้

3.5 เป็นคู่ตรงข้ามที่มีลักษณะเป็นจริยศาสตร์เชิงปฏิบัติแบบวิภวาทและทางสายกลาง โดยจะพบว่า คู่ตรงกันข้ามลักษณะนี้มีได้ถูกมองว่าเป็นความแตกแยกแตกต่างเชิงทำลายหรือเป็นลบโดยภาพรวม แต่ถูกมองว่ามีลักษณะเป็นหลักจริยศาสตร์เชิงปฏิบัติแบบ “วิภวาท” และ “ทางสายกลาง” คือเป็นการนำแนวคิดคู่ตรงข้ามไปใช้ปฏิบัติแบบไม่สุดโต่งทางความคิด แต่ปฏิบัติแบบพอดี เป็นกลาง เหมาะสม เพื่อการก่อให้เกิดประโยชน์ทางการปฏิบัติมากที่สุดต่อการพัฒนาและแก้ปัญหา ความเป็นคู่ตรงข้ามที่มีลักษณะเป็น จริยศาสตร์เชิงปฏิบัติแบบวิภวาทและทางสายกลางเช่นนี้ สามารถจำแนกได้เป็น 6 ลักษณะ ดังนี้

3.5.1 บางคู่มีลักษณะต้องพึ่งพาอาศัยกันเป็นไปอย่างสมดุล ถ้าแตกแยกเสียความสามัคคีระหว่างกันเมื่อใด ก็จะทำให้เสียความสมดุลเกิดขึ้นเมื่อนั้น จนกว่าจะถูกทำให้กลับมาสมดุลหรือสมัคสมานสามัคคีกันได้อีกครั้ง เช่น คู่ตรงข้ามระหว่างพระวินัยธรและพระธรรมธร พร้อมด้วยฝ่ายสนับสนุนแต่ละฝ่าย ในวัดโฆสิตาราม เมืองโกสัมพี ตามเรื่องเล่าที่ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าภิกษุชาวเมืองโกสัมพี เป็นตัวอย่าง

3.5.2 บางคู่มีลักษณะเปลี่ยนสลับกันไปมาได้ จึงควรเข้าใจว่า ถ้าไม่ดี บุคคลควรทำให้กลับเปลี่ยนไปในทางดี และถ้าดีอยู่แล้ว ก็ควรพยายามรักษาดีนั้นไว้ให้อยู่ได้นาน มิให้กลับเปลี่ยนไปเป็นไม่ดีได้ เช่น การเคยทำดีแล้วกลับเปลี่ยนมาทำชั่วอีก และทำชั่วแล้วก็กลับเปลี่ยนมาทำดีได้อีกในที่สุด ของพระเทวทัต ตามเรื่องเล่าที่ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าพระเทวทัต เป็นตัวอย่าง

3.5.3 บางคู่มีลักษณะให้เลือกฝ่ายดีในการปฏิบัติเพื่อนำสิ่งดีเข้ามาสู่ตน แต่ให้หลีกเลี่ยงฝ่ายไม่ดีโดยไม่เข้าไปเกี่ยวข้องหรือกระทำสิ่งใด ๆ ร่วมด้วย เพื่อไม่ให้สิ่งไม่ดีนั้นได้เข้ามาหาตนได้ เช่น ให้บุคคลเลือกทำสิ่งดีเหมือนอย่างที่มีภูธกษัตริย์กระทำ ในแง่ที่ว่า แม้กระทำความดีด้วยกายและวาจาไม่ได้แล้ว ก็ให้กระทำด้วยจิตใจที่เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าก็ยังถือว่าดี อันมีผล

ตามมาให้เขาได้ไปบังเกิดในสวรรค์หลังเสียชีวิตได้ แต่ให้หลีกเลี่ยงจากการกระทำไม่ดี เหมือนอย่างหมอตาทหรือจักษุแพทย์ในอดีตชาติของพระเจ้าจุกขบาล ที่โกรธแล้วจึงปรุขยาหยอดตาให้แก่หญิงที่ตนรักษาหายแล้วนั้นเพื่อมุ่งหมายให้กลับมาเป็นคนตาบอดอีกครั้ง อันส่งผลให้ท่านต้องมีดวงตาบอดในปัจจุบันชาติ ตามเรื่องเล่าที่ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าพระเจ้าจุกขบาลเถระ เป็นตัวอย่าง

3.5.4 บางคู่มิลักษณะให้ฝ่ายดีช่วยเหลือฝ่ายไม่ดีเพื่อมีภาวะดีเกิดขึ้นในเขา หรือเธอให้จงได้ โดยฝ่ายดีที่มีอำนาจทางจิตเหนือกว่าฝ่ายไม่ดีนั้นควรเข้าไปคบหาสมาคมกับฝ่ายไม่ดีหรือไม่ถูกต้องเพื่อช่วยทำให้เขาหรือเธอที่อยู่ในฝ่ายไม่ดีหรือไม่ถูกต้องนั้น ๆ ได้ปรับเปลี่ยนความคิดเพื่อการเปลี่ยนแปลงตนเสียใหม่ให้ดีขึ้นจนได้ เช่น พระพุทธเจ้าที่เป็นตัวแทนฝ่ายดีเข้าไปคบหากับพระนันทะที่เป็นฝ่ายไม่ดีเชิงมโนทัศน์เพื่อช่วยเหลือท่านที่คิดอยากลาสิกขาไปใช้ชีวิตครอบครัวกับนางชนบทกัลยาณี ให้เกิดการปรับเปลี่ยนความคิดหันกลับมายินดีประพฤติพรหมจรรย์ จนทำให้ได้บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ได้ ด้วยอุบายวิธินายประกันของพระพุทธเจ้า ตามเรื่องเล่าที่ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าพระนันทเถระ เป็นตัวอย่าง

3.5.5 บางคู่มิลักษณะหนุนเสริมกันเพื่อก้าวไปสู่สิ่งที่ดีกว่าด้านการคิด การมอง การกระทำ ในมโนทัศน์เชิงสนับสนุนและส่งเสริมกันเพื่อก้าวไปสู่สิ่งที่ดีกว่าเดิมร่วมกันหรือต่างไปจากอีกฝ่าย โดยลักษณะที่หนุนเสริมกันของคู่ตรงข้ามลักษณะเช่นนี้ มีทั้งแบบที่ทั้ง 2 ฝ่ายของคู่ตรงข้ามมีการคิด มอง หรือกระทำดีร่วมกันเพื่อสิ่งดีงามที่ยิ่งขึ้นไปร่วมกัน เช่น คู่ตรงข้ามของอุปติสสะกับโกลิตะที่ต่างหนุนเสริมร่วมกัน ตามเรื่องเล่าที่ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าสัญญาชัยปริพาชก เป็นตัวอย่าง และแบบที่ทั้ง 2 ฝ่ายของคู่ตรงข้ามมีการคิด การมอง หรือการกระทำต่างกัน แต่ว่าต่างไปหนุนเสริมให้อีกฝ่ายหนึ่งนั้นได้มีการคิด มอง หรือกระทำสิ่งต่างกันได้ดีขึ้นกว่าอีกฝ่ายหนึ่งได้ เช่น คู่ตรงข้ามของพระพุทธเจ้ากับพระเทวทัตที่ต่างก็หนุนเสริมให้ฝ่ายหนึ่งกระทำสิ่งต่างกันได้ดีขึ้นกว่าอีกฝ่ายหนึ่งได้ ตามเรื่องเล่าที่ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าพระเทวทัต เป็นตัวอย่าง

3.5.6 บางคู่มิลักษณะให้อยู่กันอย่างเป็นเอก โดยไม่แบ่งแยกกันเป็น 2 ฝ่ายเชิงเป็นศัตรูกัน ทั้งสองฝ่ายต้องเป็นคู่ตรงข้ามที่ห้ามแบ่งแยกกัน ขณะกำลังใช้ชีวิตครอบครัวอยู่ร่วมกัน แต่ว่าทั้งสองฝ่ายถูกมุ่งหวังให้อยู่ร่วมกันเป็นหนึ่งแบบที่ไม่แตกแยกและแตกร้างกันเชิงมโนทัศน์ เช่น คู่ตรงข้ามของสามีกับภรรยาในช่วงแรกของการใช้ชีวิตครอบครัวด้วยกัน ตามเรื่องเล่าที่ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าความเกิดขึ้นของกาลียกษิณี เป็นตัวอย่าง

สรุป

การศึกษา “คู่ตรงข้าม” ซึ่งหมายถึงสิ่ง 2 สิ่งที่มีลักษณะตรงข้ามกันแบบต่างฝ่ายต่างพวกกันหรือมีความหมายต่างกัน แต่ว่า 2 สิ่งที่ตรงข้ามกันนั้น ๆ ก็มีลักษณะคล้ายกันหรือสัมพันธ์กันเชิงโครงสร้าง เนื้อหา หรือแนวคิด ตามที่ปรากฏในเรื่องเล่า 14 เรื่องของยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท คือ 1) เรื่องเล่าพระจักขุบาลเถระ 2) เรื่องเล่ามัญญกุณฑล 3) เรื่องเล่าพระติสสเถระ 4) เรื่องเล่าความเกิดขึ้นของนางกาลิยักษิณี 5) เรื่องเล่าพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพี 6) เรื่องเล่าจุลกาลและมหากาล 7) เรื่องเล่าเทวทัต 8) เรื่องเล่าสัทธชัยปริพาชก 9) เรื่องเล่าพระนันทเถระ 10) เรื่องเล่านายจุนทสูกริก 11) เรื่องเล่าธัมมิกอุบาสก 12) เรื่องเล่าพระเทวทัต 13) เรื่องเล่าสุมนาเทวี 14) เรื่องเล่าพระภิกษุ 2 สหาย โดยใช้การวิเคราะห์และตีความตัวบท ทำให้มองเห็นได้ว่า คู่ตรงข้ามในพุทธศาสนา สื่อความโดยนัยถึงหลักคิดเบื้องต้นที่ก่อให้เกิดพุทธศาสนา สิ่งหมุนกลับไปมาตามโลก วิธีการสอนอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า และจริยศาสตร์ทางสายกลางและวิภาวาทเพื่อเป้าหมายทางปฏิบัติ โดยเป็นความหมายที่บุคคลผู้ศึกษาต้องเข้าใจและปรับใช้ให้ถูกต้อง ก็จะเกิดประโยชน์แก่ตนและคนอื่นได้

ยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท ได้จัดแบ่งประเภทคู่ตรงกันข้ามออกเป็นประเภท ๆ หลายประเภท ก็ทั้งนี้เพื่อมุ่งหมายจะกล่าวสอนให้บุคคลปฏิบัติตนโดยถูกต้องและเหมาะสม โดยแยกคู่ตรงข้ามนั้น ๆ ออกเป็นประเภท ๆ ไว้เป็นคู่แห่งชั่วกับดีและทุกข์กับสุขที่ต้องเลือกฝ่ายดี คู่ของเวรจองกรรม/คู่เวรคู่กรรมที่ต้องการให้หยุดจองเวรให้ได้ คู่ขัดแย้งที่ต้องการให้ปองต้องสามัคคีกัน คู่แห่งคนมีอารมณ์ว่างามกับคนมีอารมณ์ว่าไม่งามที่มีผลตามมาแตกต่างกัน คู่แห่งผู้ไม่สมควรนุ่งหม้อผ้ากาสาหวัดกับผู้สมควรนุ่งหม้อผ้ากาสาหวัด คู่แห่งผู้คิดเห็นสิ่งที่ไม่เป็นสาระว่าเป็นสาระกับผู้คิดเห็นสิ่งที่เป็นสาระว่าเป็นสาระ คู่แห่งจิตที่ฝึกฝนไม่ดีกับจิตที่ฝึกฝนดีแล้วที่ส่งผลตามมาแตกต่างกัน คู่แห่งคนทำบาปกับคนทำบุญที่ได้รับผลกรรมทั้งในโลกนี้และโลกหน้าแตกต่างกัน คู่แห่งคนหนุนเสริมกัน และคู่แห่งคั่นถิกภิกษุกับวิปัสสกภิกษุที่มีผลทางปฏิบัติแตกต่างกัน

เรื่องเล่า 14 เรื่องในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบทนั้น ๆ ได้สื่อแสดงมนทัศน์ให้เห็นถึงลักษณะพื้นฐานแห่งแนวคิดคู่ตรงข้ามนั้น ๆ ได้ว่า เป็นคู่ตรงข้ามที่มีลักษณะตรงข้ามกันเชิงแนวคิดหรือเนื้อหา มีลักษณะสัมพันธ์กันเชิงเปรียบเทียบให้รู้แนวคิดหรือเนื้อหาได้ มีลักษณะพึ่งพาอาศัยกันเป็นอยู่ เป็นไป และใช้ประโยชน์กัน มีลักษณะสลับกันไปมาเชิง

เปลี่ยนแปลงสถานะหรือสภาพได้ และมีลักษณะเป็นจริยศาสตร์เชิงปฏิบัติแบบวิภาษวาทและทางสายกลาง ทั้งนี้ก็เพื่อสื่อความว่า บุคคลผู้ศึกษาคูตรงข้ามนั้น ๆ จะได้ปฏิบัติต่อกูตรงข้ามแต่ละคูได้อย่างเข้าใจ โดยไม่สุดโต่งทางความคิดและการปฏิบัติ แต่ให้ปฏิบัติแบบแยกแยะและเป็นกลางพอดี ในแต่ละคูตรงข้าม ทั้งนี้ก็เพราะว่าบางคูตรงข้ามก็มีลักษณะต้องพึ่งพาอาศัยกันอย่างสมดุล ที่จะต้องปฏิบัติต่อกันมิให้แตกแยกและเสียความสามัคคีได้ บางคูตรงข้ามก็มีลักษณะเปลี่ยนแปลงสลับกันไปมาได้ ที่จะต้องเรียนรู้ให้เข้าใจเพื่อปรับเปลี่ยนสิ่งไม่ดีหรือคงสภาพเดิมสิ่งดีให้อยู่ได้นาน ๆ อย่างเหมาะสม บางคูตรงข้ามก็มีลักษณะต้องเลือกฝ่ายดี ทั้งนี้ก็เพื่อบอกว่า มิใช่ว่าบุคคลจะคบค้าสมาคมกับใครหรืออะไรก็ได้แบบคบหาตะไปเลย เพราะการคบหาบางอย่างอาจนำปัญหามาให้แก่ตนก็ได้ แต่ควรเลือกคบหาสมาคมกับฝ่ายดีเท่านั้นจึงจะนับว่าดีแก่ตน บางคูตรงข้ามก็มีลักษณะหนุนเสริมกันเพื่อก้าวไปสู่สิ่งที่ดีกว่าทั้งในแบบพร้อมกันหรือแยกกันในการทำสิ่งที่ดีกว่า และบางคูตรงข้ามก็มีลักษณะให้อยู่กันอย่างเป็นเอกเสมอ ๆ โดยต้องไม่คิดแบ่งแยกเป็นศัตรูกันเชิงมโนทัศน์เป็นอันขาด

คูตรงข้ามที่กล่าวแล้วนั้น ๆ มีแนวคิดมิใช่เพื่อเป้าหมายการทำตนให้แบ่งแยกกัน แต่เพื่อเป้าหมายให้เรียนรู้คูตรงข้ามแต่ละประเภทและแต่ละลักษณะพื้นฐานนั้น ๆ อย่างเข้าใจ แล้วก็นำไปปรับใช้อย่างเข้าใจให้ได้ ก็จะมีประโยชน์ต่อผู้นำไปประยุกต์ใช้และต่อคนอื่น ๆ ได้อย่างแน่นอน

เอกสารอ้างอิง

พระพุทธโฆษาจารย์. (2541). ธมมปทภูฎกถา (ปฐโม ภาค). (พิมพ์ครั้งที่ 21).

กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลง

กรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 23, 25. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเกียรติ ตั้งนโม. (2559). แพลและเรียบเรียงจาก Michael O'Shaughnessy and Jane

Stadler. (2002). Narrative Structure and Binary Oppositions. ใน Media and

Society. Oxford University Press. เรียกใช้เมื่อ 29 มกราคม 2559 จาก

มหาวิทยาลัยเที่ยง: [http://v.1.midnightuniv.](http://v.1.midnightuniv.org/midnight2545/newpage16.html)

[org/midnight2545/newpage16.html](http://v.1.midnightuniv.org/midnight2545/newpage16.html)

สมภาร พรหมทา. (2549). ศาสนาเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา.

สุขวัฒน์ อนนท์จารย์. (2557). พุทธิปัญญา...พระพุทธรเจ้า. กรุงเทพมหานคร: ประชาชน.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา วชิรญาณวโรรส. (2551). พุทธประวัติ (เล่ม 1). (พิมพ์ครั้งที่ 53). กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

Wikipedia. (2559). the free encyclopedia. “Binary Opposition”. เรียกใช้เมื่อ 19 พฤษภาคม 2559 จาก Wikipedia:

https://en.wikipedia.org/wiki/Binary_opposition